

М. О. Таран	
ПРОБЛЕМА ОСОБИСТІСНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ	
У ФІЛОСОФІЇ ХІХ-ХХ СТОЛІТЬ	86

ЕТИКА, ЕСТЕТИКА ТА РЕЛІГІЗНАВСТВО

О.О. Стукало	
НОРМАТИВНІСТЬ ІНШОГО ЯК ВИЗНАЧАЛЬНА УСТАНОВКА	
ДІАЛОГІЧНОЇ ЕТИКИ	94
С.В. Могилева	
ЭТИКА СПОРТИВНОГО ДІАЛОГА КАК МОДЕЛЬ	
ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ С "ДАЛЬНИМ"	101
А.Є. Залужна	
РЕЛІГІЙНО-МОРАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА	
В ЕКЗИСТЕНЦІАЛІЗМІ	113
А.Г. Супрун	
ЕТИКО-РЕЛІГІЙНА СКЛАДОВА ФІЛОСОФСЬКИХ	
ПОГЛЯДІВ М.ГОГОЛЯ	119
О.М. Лосик	
КУЛЬТУРНО-ЕСТЕТИЧНІ ВИТОКИ ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО	
РОЗУМІННЯ СВОБОДИ	124
Д.І. Говорун	
УЯВА ЯК ЄДНІСТЬ ЧУТТЄВОГО І РАЦІОНАЛЬНОГО	132
Н.Я. Саноцька	
ГЕНЕАЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ	139
П.Г. Давидов, М.В. Оленич	
ДУХОВНІСТЬ ТА ФЕНОМЕН КОРПОРАТИВНОЇ РЕЛІГІЙНОСТІ	
У СУЧАСНОМУ СВІТІ ЗА Й. КУНДЕ	146
Сангаєвська Л.Н.	
СВОБОДА ВИБОРУ МІЖ ДОБРОМ І ЗЛОМ	
ЯК МОРАЛЬНА СТОРОНА ХРИСТІЯНСТВА	153
О.А. Більовський	
РЕЛІГІЙНІСТЬ В СУЧАСНІЙ КУЛЬТУРІ ТА ОСВІТІ	159
НАШІ АВТОРИ	167

ІСТОРІЯ ФІЛОСОФІЇ

В.П. Савельєв

ФІЛОСОФІЯ ЖИТТЯ Ф.НІЦШЕ У КОНТЕКСТІ ПОСТМОДЕРНУ

Новизна даної статті полягає у застосуванні категорій філософії життя Ф.Ніцше (воля до влади, надлюдина, шляхетність та ін.) до аналізу сучасних кризових явищ в царині ліберальної демократії та парламентаризму. Показано вплив ідей Ніцше на філософську та політологічну думку України в минулому (Д.Донцов, В.Липинський, С.Шемет) і в наш час.

**„Не тільки розум тисячоліть –
і безум тисячоліть проривається з нас.
Небезпечно бути спадкоємцем”.
„Так казав Заратустра”**

Метою даної статті є дослідження використання ідей філософії життя Ф.Ніцше та їх постмодерністських інтерпретацій у вітчизняній соціально-філософській та політологічній думці для аналізу новітніх проявів кризи в сфері становлення демократії та парламентаризму в Україні. Актуальність дослідження визначається поглибленням кризи ідеології неоліберального демократизму і посиленням позицій авторитаризму та національного фундаменталізму в ідеології та політичній практиці новітньої української держави. Ці процеси супроводжуються намаганнями прибічників консервативних поглядів прямо чи опосередковано опертися на ідеї, проголошені свого часу Ніцше.

Виразним прикладом, що ілюструє дане твердження, може служити порівняння думок Ніцше, викладених у дусі приповідки в творі „Так казав Заратустра”, і міркувань одного із сучасних ідеологів українського консерватизму, проф. М.І.Сенченка. Ніцше, протиставляючи духовний аристократизм демократичній „стадності”, іронічно писав: „На торговищі повно розряджених блазнів – і народ славить своїх великих мужів! Для нього вони – володарі на годину. Але година їх квапить – і вони кваплять тебе, і вимагають від тебе сказати „так” чи „ні”. Горе тобі, коли схочеш поставити свій стілець між „за” і „проти” [10,52]. Аналізуючи кризові явища ліберального парламентаризму, Сенченко цілком суголосно Ніцше зазначає: „Вирішення

питань за більшістю голосів знищує авторитет особистості, а на її місце ставить кількість, закладену в тому чи іншому натовпі. Цим парламентаризм грішить проти основної ідеї аристократизму в природі” [16, 52].

Захоплення ніцшеанством в добу постмодернізму не потребує доказів. Серед провідних філософів-постмодерністів мабуть не знайдеться й жодного, хто не звертався до спадщини Ніцше і не присвятив його життю і творчості спеціальних історико-філософських розвідок [1; 2; 3; 4; 14; 15; 17; 18; 19; 22; 23]. Наголошуючи на значенні філософії життя Ніцше для нинішнього та прийдешнього часів, К.Ясперс писав: „Ніцше – засновник філософії нашого часу, тієї філософії, котрій належить майбутнє, неважливо, істинна вона чи хибна. Ця філософія „працює” – і тому історично вона істинна” [23,101]. Ясперс ставить Ніцше в один ряд із С.К’єркегором і К.Марксом, принагідно зауваживши, що нині кожне філософування визначається впливом саме цих трьох мислителів, а тому, не зрозумівши їх ідей, мови і процесу мислення, годі й сподіватися досягнути реальний стан і перспективи розвитку теперішнього суспільства. Належне засвоєння теоретичного і практичного значення спадщини зазначених філософів, на думку Ясперса, ще далеко від остаточного завершення.

Фрідріх Ніцше належить до вельми вузького кола філософів, які намагалися черпати свої теоретичні знання насамперед з глибин самого життя і проповідували розкріпачення ініціативної „фаустівської” людини від культурно-цивілізаційних обмежень, вимагаючи не свободи для гедоністичного дозвілля, а свободи для ризикованої творчості в усіх царинах життєдіяльності. Ніцше вважав, що в ідеалі в такій особистості діонісійна й аполлонійна інтенції культури повинні досягнути гармонійної єдності, а філософія зі сфери абстрактного розмірковування перетворитися на спосіб впорядкування життєвого досвіду. Тривалий час представники академічної філософії зверхньо трактували його праці як своєрідну поетику. Наприклад, Г.Ріккерт характеризував твір „Так казав Заратустра” як задушевне, проникливе і ніжне оспівування життя [14,220]. Таке ставлення до філософування Ніцше виникло через те, що він зумів органічно поєднати філософію і художньо-міфологічну образність, виступивши водночас як митець, що міркує філософськи й філософ, що створює насичені поетичністю афористичні приповідки. Вся його творча діяльність була викликана прагненням зрозуміти життя. „І тому той, – писав Л.Шестов, – хто надумав би спростувати Ніцше, перш за все, повинен був би спростувати життя, з якого він черпав свою філософію” [19,298].

Ніцше – не філософ завершених формул чи втілених результатів. Він іронізує над систематиками від філософії, які, на його думку, викроюють з власного духа дещо „дерев’яне”, „чотирикутну глупоту” під назвою системи. Він застерігає філософів від претензій відшукати цінності, які перевершують цінність реального світу. Загальна тональність творчості Ніцше – це трагедія

мислячої особистості, для якої очевидно, що лабіринт життя символізує позірну аполлонійну впорядкованість діонісійного хаосу, а його відображення у філософських системах – не що інше як марне намагання з часів Сократа раціоналізувати ірраціональне. Рушійною силою самотворення виступає воля до влади (Will zur Macht). Ця фундаментальна інтенція знаходить вираз у поєднанні трьох модусів – „я хочу”, „я можу”, „я повинен”. Матеріалом для самотворення є власне життя з усіма його стражданнями і безглуздістю. Врозумінні Ніцше воля до влади на відміну від тривіального примусу реалізується в чесному змаганні, результат якого визначається винятково здібностями учасників, без залучення на допомогу будь-яких зовнішніх сил [9,656]. В дійсності воля до влади обертається волею до життя. Жага життя з позиції Ніцше становить внутрішню сутність буття. Життя – це потік вічного становлення, в якому немає ані кінцевої мети, ані логіки, а присутня лише гра випадкових сил. У творі „Людське, надто людське” мислитель писав: „Хто...прийшов до звільнення розуму, той не відчувається на землі інакше, ніж мандрівником, хоча і не прочанином, прямуючим до певної кінцевої мети: бо такої мети не існує” [7,488]. Ця ідея стала відправним пунктом у розробці Ф.Гваттари і Ж.Дельозом в 1984-1986 рр. модельної доктрини постмодерної номадології.

Звільнитися від умовностей і жити та творити за законами можливості, долаючи потворний зовнішній світ, підносячись над ним і виходячи в інший стан (der andere Zustand) – провідна передумова для поєднання філософії і життя у Ніцше. Мислитель прагне утримати і зберегти миттєвості екзальтації почуттів, стану збентеженості від пізнаного і витворити з них взірці для життя: „Пізнаючи плоть очищається; намагаючись пізнати, вона підноситься; для того, хто пізнає, священні всі порухи; душа піднесеного радіє” [11,80]. Абстрактні умовиводи раз у раз постають у нього не як звичайний розвиток ідеї, а як її пригода. Ідеї персоніфікуються (Вагнер, Діоніс, Сократ, Шопенгауер та ін.), набувають плоти і статі (das Ewig-Weibliche zieht uns hinan! – Вічно жіноче підносить нас! [12,128].), філософські афоризми завдяки сюжетності викладу постають чимось на зразок приповідок.

Г.Гессе підкреслював духовний аристократизм Ніцше у ставленні до самого процесу життя: „Лише той, хто від черні, хоче марно жити... Тому необхідна нова аристократія, яка буде супротивником будь-якої черні і всім можновладцям, що запише на своїх скрижалях нове слово „шляхетність!” [17,26]. Дана заувага видатного швейцарського письменника прояснює зміст провідного постулату філософії життя – волі до влади. Ця воля у Ніцше має виправдання тільки тоді, коли її джерелом є шляхетність. Формування шляхетності відбувається в процесі самотворення людини і передбачає, зокрема, оволодіння власними ірраціональними силами та радикальну відмову від ресентименту (фр.ressentiment – мстивість). Поняття ресентименту в теорії

моралі Ніцше має два основних значення: 1) актуалізація інтенсивного негативного переживання з відтворенням зворотної реакції уявної помсти іншій людині чи людям; 2) комплекс негативних емоцій, змістом яких є ворожість, заздрість, злоба, ненависть, які живлять і збуджують аморальні наміри але, водночас, пов'язані з почуттям безсилля здійснити ці наміри практично.

Розмірковуючи над перспективами демократизації Європи, Ніцше доходить до парадоксального, на перший погляд, висновку: демократизація призводить, з одного боку, до виникнення працелюбної, функціонально-утилітарної, стадної людини, а з іншого – до появи виняткових людей, наділених небезпечними, чарівливими якостями *тиранів* [9, 362].

Воля до влади, позбавлена шляхетності, приводить до становлення „натовпо-елітарного” суспільства. Політична „еліта” такого суспільства рекрутується з так званих „зайвих”. Воля до влади цих „зайвих” набуває не просто потворних рис і проявів, а є принципово несумісною з творчою вітальною силою і характеризується Ніцше як „жадання смерті”, „повільне самогубство” [10,49]. Подібну точку зору обстоює сьогодні в Україні проф. Г.Щокін. Розглядаючи опозицію „культура-антикультура”, він відзначає: „Культура завжди біофільна, бо вона орієнтована на життя,.. будь-яка культура не сумісна з антикультурою, що прагне до суїциду” [20].

Воля до влади „зайвих” є хибною тому, що насправді влада для них не мета, а засіб особистого збагачення: „Багатства збивають вони і з ними стають дедалі злиденніші. Влади хочуть вони, неспроможні, і передусім важеля влади – багато грошей! ...Всі вони хочуть допасти до трону – вони схибнулися на цьому, ніби на троні щастя сидить! Нерідко на троні нечисть сидить, а часто й сам трон стоїть у нечисті” [10,50]. Доречно нагадати думку, висловлену В.Липинським відносно моральних аспектів поразки національно-визвольних змагань доби УНР і Гетьманату, яка виразно перегукується з позицією Ніцше: „В мові даної людської громади відбивається її душа. – „Шляхетність”, „благородство” – Чи витворилось вже в українській мові своє власне слово для означення оцієї державотворчої властивості душі? Необуздане хамство і цей раз розвалило Українську Державу. Іншої відповіді на оці болючі питання нема” [5,63]. Те, що у Ніцше виступало як прогноз, нині стало самоочевидним.

Сутнісну правоту Ніцше в характеристиці моральних якостей демократичних еліт переконливо підтверджують новітні дослідження соціологів, філософів, культурологів, політологів. Так, директор Центру соціально-філософських досліджень Інституту філософії РАН, проф. О.Панарін, визначаючи особливості еліт, які сформувалися на пострадянському просторі, пише: „Серед самої еліти лідерські ідеологічні позиції зайняли не ті, хто самовіддано займався творчою працею, а ті, хто став спеціалізуватися в сфері

культури дозвілля, осягнувши всі його гедоністичні потенції... Стиль і спосіб життя... став визначатися не творчим, а „дозвіллєвим” авангардом, який поширює в суспільстві декадентсько-гедоністичну мораль постмодерну” [13, 54].

Свого часу літературна класика вельми яскраво описала ентропійний процес, втілений у життєдіяльності буржуа третього покоління. Онуки першопрохідників ринку зазвичай демонструють куди більше спритності в тому, як розтринькати багатства, котрі дістались їм, ніж у тому, як їх якщо не примножити, то хоча б зберегти. Головна особливість субкультури „нових українців” полягає в тому, що в соціокультурному відношенні вони відразу постали як деградовані буржуа третьої генерації. Посівши владні посади і повноваження, вони приймають ніким не контрольовані рішення, які стають все більш догматичними і далекими від реального життя, все більш своєкорисливими, такими, що враховують лише інтереси тих, хто їх приймає.

Прагнення до влади як засобу власного збагачення „зайві” маскують демократичними процедурами виборів і парламентаризму під „волю народу”. Проте, як переконливо довів Х.Ортега-і-Гассет, йдеться не про справжню волю мас, а про фабрикування їх волі, що виступає не рушійною силою політичного процесу, а продуктом маніпуляції масовою свідомістю, насамперед, за допомогою даних соціологічних досліджень „на замовлення” і засобів масової інформації. На думку сучасних соціологів і культурологів (Я.Алстед, П.Аронсон, Д.Лалл), мас-медіа беруть активну участь у формуванні „колективної душі” людини натовпу, стимулюючи короткочасні шаблони поведінки і тривалі конвенції. ЗМІ прямо не говорять масам, що думати, проте латентно навіюють, як думати, закладаючи світоглядні установки і спонукаючи до конкретних дій своїх споживачів. За допомогою сугестопедії ЗМІ здатні в потрібний момент перетворити віртуальну масу на реальний натовп, що бере активну безпосередню участь у „мітинговій демократії”, яка стала знаковою прикметою політичного життя в Україні. Характерною рисою натовпо-елітарної свідомості є те, що її представники оперують у своїх судженнях персонами, а не ідеями, які ці персони пропагують.

Потужний вплив ніцшеанства на духовну культуру Європи і Північної Америки відзначали М.Бердяєв, Г.Гессе [17], А.Данто [1], С.Франк [18], Л.Шестов [19], О.Шпенглер, К.Г.Юнг [21], К.Ясперс [22-23] та ін. Використовували ідеї Ніцше й визначні українські громадсько-політичні діячі – Ю.Бескид, В.Винниченко, Д.Донцов, В.Липинський, Я.Пеленський, С.Шемет та ін. Серед ідей філософії життя Ніцше найбільший вплив на українських мислителів мали передбачення про прийдешній розпад ліберальної духовності, девальвацію цінностей демократизму, „повстання мас” з наступним перетворенням „зайвих хамів” на правлячу еліту, дегуманізацію під гаслами братерства і рівності, авторитаризм і тоталітаризм як наслідок демократичних

революцій, нівелювання культурної самобутності народів у процесі глобалізації. Свого часу Ніцше писав: „В Європі здобуває пошану і роздає почесні тільки стадна тварина, бо „рівність у правах” надто легко може обернутись на рівність у безправності” [12, 109].

Ніцше був свідомий того, що його намагання показати сучасникам виворіт демократичного руху викличе у них неприйняття, а то й обурення за вживання стосовно „людей сучасних ідей” виразів „стадо”, „стадний інстинкт” тощо. І нині про демократію і парламентаризм зазвичай говорять і пишуть як про щось винятково позитивне і позбавлене будь-якої негативності явище суспільно-політичного життя. Всі негаразди і проблеми суспільного розвитку відносять на рахунок неповної та непослідовної демократизації суспільних відносин, несформованості громадянського суспільства, інерційних проявів авторитаризму. Робиться висновок про необхідність поглиблювати і вдосконалювати демократичні процедури, але те, що суспільний розвиток має продовжуватись виключно на демократичних засадах, не піддається жодному сумніву. Але діалектичний підхід до аналізу суспільних явищ передбачає неминучий перехід тези в антитезу. В реальному житті відбувається деградація прогресивних ідей свободи, братерства і рівності до феноменів вседозволеності, розбещеності, безвідповідальності. Сьогодні як ніколи актуально звучить заклик В.Липинського: „перемагати хамство кругом себе і перш за все в собі” [5, 65].

Тому варто нагадати деякі характеристики зворотного боку демократичних процесів, які, починаючи з часів Ніцше, давали цим процесам непересічні уми. Вже Ніцше в сучасному йому демократичному русі зміг побачити не тільки форму майбутнього занепаду політичної організації суспільства, але й форму занепаду самої людини, зведення її до рівня посередності і зниження її цінності [8, 322]. Фундатор аналітичної психології К.Г.Юнг вже з точки зору соціальної психології довів, що зведення людини до певної спеціалізованої функції утворило глибоку прірву між людиною-особистістю і людиною-функціонером. Він писав: „Диференційована функція дає їй (людині. – **В.С.**) можливість колективного існування, проте задоволення і щастя життя вона їй не дає, тому що вони досягаються лише через розкриття індивідуальних психічних багатств [21, 111]. Один з кращих мислителів України ХХ ст. В.Липинський так визначив сутність демократії: „Демократія є владою золота над продажною ідеологією, над продажним мечем, над зогнившим консерватизмом і над пасивністю розпорошених і здеморалізованих народних мас” [6, 65]. Подібне судження про демократію висловлював і автор праці „Занепад Європи”, прихильник філософії життя Ніцше О.Шпенглер: „Демократія – це абсолютно нежиттєздатна химера, що не лише не має ніяких шансів на виживання, а просто не заслуговує на це. Бо корупція політичних партій, маніпулювання суспільною свідомістю і перетворення парламентських виборів на таку собі комедію складає невід’ємну рису демократії” [16, 54].

Підсумуємо характеристики зворотного боку демократії через оцінку стану демократії в сучасній Україні, яку подає проф. М.Сенченко: „Демократизм як такий узурпував владу народу, від його імені встановив режим, що ніскільки не відповідає інтересам самого народу... Пропаганда демократичного режиму як єдино можливої та справедливої форми організації суспільства є підтриманням хибного уявлення про неї, є містифікацією” [16, 57].

Вихід із ситуації, породженої кризою ліберальної демократії, Ніцше вбачав у відродженні духовного аристократизму „нових філософів” [8, 322], які будуть відчувати себе „не функцією, а змістом” [12, 155]. Подібно до Ніцше на аристократичну і активну меншість покладав свої надії у відродженні України і В.Липинський: „Оця наша майбутня аристократія, майбутня провідна і правляча верства – оця активна меншість, а не пасивна більшість – це і єсть єдина реальна, національно і державно творча сила України” [6, 25].

Розрізняючи активний і пасивний нігілізм, Ніцше вважав трагічний світогляд більш сприятливим для збереження життя, ніж рожевий гуманізм, який веде до деградації. Звертаючись до „нових людей”, він, попри весь трагізм усвідомленого буття, визначає життєствердну перспективу пошуків виходу з лабіринту цивілізації, вбачаючи його у вічному поверненні всього життєздатного (*die ewige Wiederkehr*) до життєтворчих джерел. В сміливому і мужньому пошуку цих джерел на непроторених шляхах у лабіринті життя, опертому на силу волі і твердість, знаходить він кінцевий сенс усієї нашої культури та й взагалі всього нашого життя. Звертаючись до нас, сьогоднішніх, Ніцше писав: „Є тисячі стежок, на які ще ніхто не ступав, тисячі здорових способів життя і прихованих островів життя. Ще й досі не вичерпана й не розкрита людина і світ її ...Ви, що сьогодні самітні й відрубні, колись неодмінно станете народом; із вас, що обрали самих себе, виросте обраний народ... Воістину, цілющою нивою ще стане колись земля! І вже повівають її нові пахоші, що несуть зцілення і нові сподівання!” [11, 80-81].

Література

1. Данто А. Ницше как философ. – М.: Идея-Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2001.
2. Делёз Ж. Ницше и философия. – М.: Ad Marginem, 2003.
3. Делёз Ж. Ницше. – СПб.: Аxioma, 2001.
4. Коплстон Ф.Ч. От Фихте до Ницше. – М.: Республика, 2004.
5. Липинський В. Хам і Яфет. З приводу десятих роковин 16/29 квітня 1928р. // Сучасність. – 1992. – № 6. – С.63-85.
6. Липинський В. Покликання „варягів”, чи організація хліборобів. Кілька уваг з приводу статті Е.Х.Чикаленка „Де вихід?”. – Нью Йорк: Булава, 1954.
7. Ницше Ф. Сочинения в 2-х тт. – М.: Мысль, 1990. – Т.1.

8. Ницше Ф. Сочинения в 2-х тт. – М.: Мысль, 1990. – Т.2.
9. Ницше Ф. Повне зібрання творів: Критично-наукове видання у 15т. Народження трагедії; Невчасні міркування I – IV; Твори спадку (1870-1873). – Львів: Астролябія, 2004.
10. Ницше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади / Пер. з нім. А.Онишка. П.Тарашука. – К.: Основи-Дніпро, 1993.
11. Ницше Ф. Так казав Заратустра. Жадання влади / Пер. з нім. А.Онишка. П.Тарашука. – К.: Основи, 2003.
12. Ницше Ф. По той бік добра і зла. Генеалогія моралі / Пер. з нім. А.Оніщенко. – Львів: Літопис, 2002.
13. Панарін О. Народ без еліти: між відчаєм і надією // Персонал. – 2006. - № 5.
14. Риккерт Г. Философия жизни. Изложение и практика модных течений философии нашего времени // Науки о природе и науки о культуре. – М.: Республика, 1998.
15. Савельев В.П. Ф. Ницше про мистецтво як форму пізнання // Філософські пошуки. Вип. XIX. – Львів-Одеса: Cogito-Центр Європи, 2005.
16. Сенченко М. Парламентаризм – велика брехня нашого часу // Персонал. – 2006. – №2.
17. Фауст и Заратустра / Пер. с нем. – СПб.: Азбука, 2001.
18. Франк С.Л. Фр.Ницше и этика „любви к дальнему”// Франк С.Л. Сочинения. – М.: Правда, 1990.
19. Шестов Л. Апофеоз беспочвенности. – М.: ООО „Изд-во АСТ”, 2000.
20. Щокін Г. Україна на зламі історії // Персонал Плюс. – 2007. – 8-14 лютого.
21. Юнг К. Г. Психологические типы. – СПб.: Ювента – М.: Прогресс-Универс, 1995.
22. Ясперс К. Ницше и христианство / Пер. с нем. Т.Ю.Бородай. – М.: Медиум, 1994.
23. Ясперс К. Ницше. Введение в понимание его философствования. – СПб.: Владимир Даль, 2004.

О.Л. Воронюк

ФІЛОСОФІЯ МАКСА ШТІРНЕРА ТА ФРІДРІХА НІЦШЕ ЯК ПРИКЛАД „АКТИВНОГО” НІГІЛІЗМУ

В статті здійснюється компаративний аналіз ідей „активного” нігілізму Макса Штірнера та Фрідріха Ніцше. Розглядається критика ними трансцендентних цінностей, а також спільне й відмінне в філософських позиціях цих мислителів.

Проблема вивчення феномену нігілізму вимагає від науковців особливої уваги. Зараз, у перехідний етап розвитку українського суспільства, ціннісний вакуум призводить до негачії як самих цінностей, так і способу їх покладання. Сам нігілізм стає „модним” слівцем, ледь не обов’язковим атрибутом свідомості кожного з нас, особливо молоді. Звісно, такий стан речей ні на крок не наближає нас до вивчення суті нігілізму, як апологетики „ніщо” і як складного, діалектично суперечливого явища. На сьогодні українська філософська думка лише обережно придивляється до нігілізму, однак ці спроби свідчать, що інтерес до „ніщо” буде надалі зростати. Серед нинішнього доробку українських вчених заслуговують на увагу праці Н.М. Ємельянової [3] та Т.В. Лютого [5], які розглядають нігілізм у культурно-антропологічному та історичному аспекті.

Мета ж даної статті – коротко порівняти нігілістичну сутність філософії Макса Штірнера та Фрідріха Ніцше і показати, що нігілізм – це не тільки бездумний деструктивний бунт, це величезна латентна творча потенція.

Штірнер і Ніцше діють у полі так званого „активного” нігілізму. Сам термін впровадив Ніцше, котрий, як відомо, перший став досліджувати нігілізм як світогляд і вважав його закономірним перехідним етапом на шляху до творення нових цінностей. У нігілізмі Ніцше досліджує ніби коло творення та руйнування. Світогляд, що заперечує та руйнує, назовемо *первинним* нігілізмом. Ніцше його визначає так: „Що означає нігілізм? – *Те, що вищі цінності втрачають свою цінність*. Немає мети. Немає відповіді на питання „навіщо?” [7, 27]. Під вищими цінностями розуміються ті цінності, якими людина наділяє потойбічний світ, мислячи його сенсом буття. Первинний нігілізм знецінює цінності трансцендентного світу, тим самим руйнуючи його. Наслідок цієї деструкції – залишається тільки реальний, доступний людині земний світ, знецінений раніше. Натомість виникає поняття „ніщо”, у яке, по суті, вкладається не зміст протиставлення буттю небуття, несущого, а якраз зміст знеціненого світу – чи потойбічного, чи земного. Тим самим нігілізм не прагне до негативного небуття, він позбавляє буття оцінок, вивільняє його. І тут нігіліст опиняється перед вибором: або до кінця зруйнувати старі цінності і шукати нові у земному, реальному житті, або впасти у повне самовідречення. Дану ситуацію Ніцше описує за допомогою понять „активний” та „пасивний” нігілізм: про перший він пише: „Він може бути показником *сили*: міць духу може так зрости, що нині існуючі цілі... перестануть відповідати їй;... з іншого боку, нігілізм – показник *нестачі* сили, здатності знову творчо *поставити* собі певну мету, певне „навіщо”, нову віру.

Максимуму відносної сили він досягає як насильство, спрямоване на знищення, – як *активний нігілізм* [7, 38]. Пасивний же нігілізм Ніцше характеризує як ознаку регресу духу. Саме активний нігілізм виступає